

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА І ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА

УДК 338.43:631:67

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗРОШУВАНОВОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Л.О.МАРМУЛЬ – д.е.н., професор,
І.П.ЛИПИНЕЦЬ – к.с.-г.н., доцент,
А.О.КРАСНОВА – студент, Херсонський ДАУ

Зрошення земель є одним з основних факторів інтенсифікації землеробства в районах з недостатнім та нестійким зволоженням. Альтернативи зрошенню у світі поки що не існує. Україна донедавна належала до держав, що мають вагомий клин зрошуваних земель, які завдяки значно меншій вразливості до дії посух виконували роль своєрідного страхового фонду ресурсного та продовольчого забезпечення держави у посушливі роки. До таких районів відноситься Херсонська область.

Ця роль, що була особливо значимою в кінці 80-х та на початку 90-х років, нині істотно зменшилась через значне падіння врожайності та скорочення площ поливу. Через відсутність фінансування повністю призупинено не тільки будівництво нових зрошувальних систем, але й реконструкцію існуючих, не проводяться капітальні ремонти меліоративних фондів. Через це швидкими темпами руйнується наявний зрошувальний комплекс, зростають площі зрошуваних земель, які фактично не поливаються, а продуктивність тих, що ще зрошуються, значно знизилась. Зрошувані землі перестали виконувати роль стабілізуючого фонду в продовольчому забезпеченні держави. На поливних землях, які займали у 1991 р. близько 24,6% орних земель вироблялося понад 60% валового збору овочів, третина кормів, 100% рису, значна частина зерна та плодово-ягідної продукції, а продуктивність зрошуваного гектару була у 2,0 – 2,5 разів вищою в порівнянні з богарними землями [1,2].

Станом на 1.01.2002 року площа зрошуваних земель у Херсонській області становила 431,1 тис.га. У 2000 році в області

фактично було полито 212,3 тис. га, що становить 49,8 % в порівнянні з усередненими даними за 1986 – 1990 роки; у 2001 році – 116,3 тис. га, або тільки 27,0 %. В порівнянні з 1986 –1990 роками значно скоротилася водоподача на зрошення. У 2001 році вона становила 325,5 млн. м³, а це тільки 19%. За роки спостереження значно скоротилась і вартість продукції рослинництва, що отримана на зрошуваних землях області з 363,4 млн. грн. в середньому за 1986-1990 роки, до 138,8 млн.грн., або на 61,8% у 2000 році, та до 173,6 млн. грн., або на 52,2 % у 2001 році. В порівнянні з 1986 – 1990 роками знизилася і урожайність сільськогосподарських культур: по зерновим вона склала 28,8 ц/га (63,3% від базового періоду), по овочам – 107,3 ц/га, або 51,6%, по кормовим – 14,1 корм. одиниць, або 22,44 % (таблиця 1).

Таблиця 1– Організаційно – економічні показники використання зрошуваних земель в Херсонській області

Показники	В середньому за 1986- 1990 р.	2000 р.		2001 р.	
		натуральні одиниці	в % до 1986-90 р.	натуральні одиниці	в % до 1986-90 р.
1. Наявність зрошуваних земель, тис.га	437,1	464,6	106	431,1	98,6
2. Фактично зрошувалось тис. га	426,0	212,3	49,8	116,3	27,3
3. Недополито, тис. га	11,1	252,3		314,8	
4. Наявність гектаро – поливів, тис. га	2172,6	531,0	24,4	332,6	15,3
5. Полито:					1
дощуванням, тис.га	426,0	202,8	47,6	105,2	
поверхнево, тис. га		12,2		11,0	24,7
6. Водоподача, млн. м ³	1720,8	490,8	28,5	325,5	18,9
7. Кількість поливів, шт/га	5,1	2,5	49,0	2,9	56,9
8. Використано енергії на подачу води і дренаж, млн. Квт-час	414,8	96,4	23,2	66,04	15,9
9. Урожайність:					
- зернові, ц/га	45,5	21,4	47,0	28,8	63,3
- овочі, ц/га	207,9	97,8	47,0	107,3	51,6
- кормові, корм. од.	62,9	14,9	23,7	14,1	22,4
10.Індекс продуктивності зрошуваних земель до не поливних	2,7	1,9	70,4	2,3	85,1
11.Вартість продукції рослинництва, млн.грн	353,8	138,8	39,2	173,6	49,1

У 1991 році проектні значення урожайності сільськогосподар-

ських культур в умовах зрошення були отримані майже за всім культурами за винятком рису, де індекс досягнення проектної урожайності (i) становив 0,6 одиниці; за кукурудзою на зерно – $i=0,71$ одиниці; за цукровим буряком – $i=0,59$ одиниці. За цей період усереднене значення досягнення проектної урожайності на зрошуваних землях в області становило 0,92 одиниці, у 2001 році – 0,54 одиниці. Дані 2001 року показують, що у середньому за всіма культурами урожайність зменшилася в умовах зрошення майже вдвічі. Ці дані наведено у таблиці 2.

Таблиця 2 – Досягнення проектної врожайності основними сільськогосподарськими культурами на зрошуваних землях у Херсонській області

Культури	1991 р.			2000 р.		2001 р.	
	проект, ц/га	факт, ц/га	i	факт, ц/га	i	факт, ц/га	i
1. Озима пшениця	44	41,6	0,95	23,5	0,53	32,3	0,73
2. Кукурудза на зерно	51	36,0	0,71	26,7	0,25	56,5	1,1
3. Рис	50	30,0	0,60	32,2	0,64	38,7	0,77
4. Соняшник	19	17,3	0,91	9,1	0,48	6,4	0,33
5. Овочі	190	164,9	0,87	99,7	0,52	107,3	0,56
6. Картопля	100	99,0	0,99	78,0	0,78	74,6	0,75
7. Кормові коренеплоди	500	513,0	1,02	255,0	0,51	340,2	0,68
8. Цукровий буряк	370	218,2	0,59	108,2	0,29	145,0	0,39
9. Кукурудза на силос та зелений корм	350	300,9	0,86	84,2	0,24	81,8	0,23
10. Багаторічні трави		74,5					
а) на сіно	60	372,2	1,24	34,8	0,58	25,8	0,43
б) на зелений корм	360		1,03	89,6	0,25	137,0	0,38
11. Однорічні трави		57,0					
а) на сіно	50	209,0	1,14	18,6	0,37	15,3	0,31
б) на зелений корм	210		0,99	81,9	0,39	77,2	0,37
Середній індекс (i_{cp})			0,92		0,47		0,54

Найбільшу питому вагу у структурі посівних площ за даними 2001 року займають зернові культури, а саме 51,3 %. В порівнянні з 1991-1996 роками у 2001 році спостерігається збільшення посівних площ під зерновими культурами майже у 2 рази, під технічними культурами у 2,8 рази.

Серед технічних культур найбільшу питому вагу займає соняшник. Порівнюючи дані 1991-1996 років по структурі посівних площ під соняшником видно, що їх частка збільшується з 3,6% у 1991-1996 роках до 8,7%; 7,1% відповідно у 2000, 2001 роках. Збільшення посівів соняшнику є невиправданим за вимогами агротехніки, ні

з точки зору збереження родючості ґрунтів. При всій значущості цієї культури для економіки господарств у сучасних умовах, перехід до її вирощування в цілому і на зрошуваних землях зокрема, вимагає негайного і обов'язкового уточнення та регламентації.

При відносній стабільності овочево-баштанних культур та картоплі за останні 5 років з 55,4% до 26,1% знизилися посіви кормових культур. Серед культур цієї групи удвічі знизилися посіви під багаторічними та однорічними травами з 21,3 до 11,9% та з 10,9 до 5,2% відповідно (таблиця 3).

У цілому за період спостережень загальна площа посівів зменшилася на зрошенні в області з 439,6 тис.га (1991-1996р.р.) до 294,1 тис. га у 2001 р., а саме на 33,1%.

Таблиця 3 – Структура посівних площ на зрошуваних землях Херсонської області

Культури	В середньому за 1991-96 р.		2000 р.		2001 р.	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
1. Зернові – всього	153,0	33,6	150,7	44,5	150,8	51,3
2. Технічні – всього	26,9	5,9	50,0	15,2	48,3	16,5
у т. ч. соняшник	16,0	3,5	28,8	8,7	20,8	7,1
3. Картопля та овочевобаштанні культури – всього	23,1	5,1	22,6	6,7	18,2	6,1
Кормові культури – всього	252,6	55,4	110,3	33,6	76,7	26,1
у т. ч. багаторічні – всього	97,1	21,3	45,0	13,6	35,1	11,9
- на сіно	28,6	6,3	14,0	4,2	14,4	4,9
- на зелений корм	57,9	12,7	23,2	7,0	15,6	5,3
однорічні трави – всього	49,6	10,9	22,7	6,9	15,2	5,2
- на сіно	1,4	0,31	0,7	0,2	1,1	0,4
- на зелений корм	45,6	10,0	16,8	5,1	11,1	3,8
Всього посівів	455,6	100	329,6	100	294,1	100

Незадовільний стан в області склався із з зрошувальною технікою. Різке скорочення, а нині повне припинення фінансування виробництва та поставки сільськогосподарським підприємствам дощувальної техніки, призвели до різкого скорочення наявного парку дощувальних машин.

Станом на 10.03.02 р. в Херсонській області налічувалося 4226 одиниці поливної техніки, це на 30% менше, ніж було у 1999 році. Із наявного парку відпрацювали свій нормативний строк майже 3786 машин, або 90% зрошувальної техніки. Як свідчать дані таблиці 4 така кількість машин дає змогу проводити поливи на площі 306,6 тис. га, що становить 71% наявної площі.

Зниження рентабельності зрошення як напрямку інтенсифіка-

ції сільськогосподарського виробництва, так і всієї галузі рослинництва, зумовлене комплексом організаційно економічних чинників, що тісно корегують з рівнем ресурсозабезпеченості всього агротехнічного циклу зрошуваного землеробства. Ефективність виробництва у зрошуваному землеробстві визначається впливом двох груп факторів [3].

Таблиця 4 - Розрахункова площа оптимального поливу земель при наявному парку дощувальних машин у Херсонській області (станом на 19.03.02р)

Дощувальні машини	Кількість, шт	Середньосезонна площа поливу однією дощувальною машиною, га	Загальна площа поливу, тис.га
Фрегат	283(3050)*	65,7	18,6(200,4)**
Дніпро	145(120)*	87,3	12,7(10,5)**
ДДА-100 МА	5(443)*	96,7	0,5(42,8)**
Кубань	5(84)*	138,6	0,7(11,6)**
Інші	2(89)*	91,1	0,182(8,6)**
Разом	440(3786)*		32,68(273,9)**
Усього	4226		306,6

Примітка: * - кількість машин, що відпрацювали нормативний строк

** - площа поливу, що може бути додатково полита дощувальними машинами, які відпрацювали нормативний строк

До першої групи відноситься цінова, кредитна політика, регулювання відносин власності, розвиток науки. Тобто ті фактори, що вирішуються на рівні держави. До другої групи – способи ведення землеробства, технології зрошення, дотримання структури сівозміни, поліпшення технічного стану і рівня експлуатації зрошуваних систем тощо. Вирішення цих організаційно-економічних чинників на рівні держави та товаровиробника дасть можливість підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва в зоні зрошення.

Література:

1. Ромащенко М.І., Балюк С.А. Зрошення земель в Україні. Стан та шляхи поліпшення. – К.: Вид – во, “Світ”, 2000. – 114 с.
2. Сучасний стан, основні проблеми водних меліорацій та шляхи їх вирішення. / Під ред. Коваленка П.І., К.: “Аграрна наука”, 2001. – 214 с.
3. Зубець М.В. Напрями економічного зростання агропромислового комплексу України. – К.: Аграрна наука, 1999. – 56 с.